

Robert Vannoy, Kutoka Uhamishoni, Hotuba ya 4B

Mkataba, Hema, Uasi, Kusamehewa na Mungu

Mapitio

d. ANE Mikataba ya Kibaguzi na Agano la Sinai 2. Aina ya Fasihi ya Kumbukumbu la Torati a. Marufuku Dhidi ya Kubadilisha Hati ya Mkataba

Tunazingatia hoja ya d, "Mikataba ya kibaraka ya Mashariki ya Karibu ya Kale na agano la Sinai, mikataba na Agano la Kibiblia." Tulikuwa tukiangalia maoni ya Meredith Kline kwenye ukurasa wa 28 wa manukuu yako kuhusu athari ambazo mfano huu wa agano la mkataba unazo kwa tarehe ya Kumbukumbu la Torati kama asili yake ni Musa, lakini pia ina athari kwa uwasilishaji wa nyenzo za Kumbukumbu la Torati. Hiyo iko kwenye ukurasa wa 29, aya ya C, katikati ya ukurasa, ambapo Kline anasema, "Aina ya fasihi ya Kumbukumbu la Torati pia ina athari muhimu kwa jinsi ambavyo, baada ya kutengenezwa, hati hii ingepitishwa kwa vizazi vilivyofuata. Kwa asili yao mikataba kama Kumbukumbu la Torati haikuvunjwa. Ilikuwa mikataba ya kisheria iliyofungwa. Hakika, kama ilivyoonekana tayari, ilikuwa kawaida kuweka mikataba kama hiyo katika mahali patakatifu chini ya jicho la miungu ya kiapo." Kwa kweli, katika baadhi ya mikataba ya Wahiti, pamoja na nyenzo za kibiblia, kuna marufuku dhahiri dhidi ya kubadilisha chochote katika mkataba. Kwa hivyo wazo hilo la jinsi Kumbukumbu la Torati lingepitishwa kama hati kamili bila marekebisho au mabadiliko yoyote hakika ni muhimu. Nadharia muhimu ambapo ulikuwa na aina hii ya umbo asilia linaloweza kutumika, la muda, lenye nyongeza na mabadiliko mengi baada ya muda, haziendani na aina hii ya fasihi.

Hilo linamleta Kline kwenye hitimisho analotoa, na kuna mjadala mrefu kuhusu hili katika kitabu hicho, *Mkataba wa Mfalme Mkuu*, na hiyo ni aya ya D kwenye ukurasa wa 29. Hapa kuna hitimisho lake kuhusu maana ya mlinganisho huu wa mkataba na agano kwa tarehe na muundo wa kitabu cha Kumbukumbu la Torati. Anasema, "Mambo haya yanapingana kabisa na mbinu nzima ya kisasa ya Kitabu cha Kumbukumbu la

Torati. Kulingana na dhana za sasa, Kumbukumbu la Torati lilitolewa na mchakato mrefu wa marekebisho na upanuzi wa utamaduni unaoweza kubadilika. Hata hivyo, ushahidi muhimu zaidi unaonyesha kwamba mara tu yalipokuwa yameandaliwa kwa ajili ya tukio fulani la kihistoria, hati kama Kumbukumbu la Torati hazingeweza kubadilishwa tayari. Kwa kweli zililindwa kutokana na mabadiliko yote, kufutwa, na kupanuka kwa vikwazo maalum, vikali, na vikali. Na nguvu ya mambo haya inazidishwa katika kesi ya mkataba wa Kumbukumbu la Torati kwa heshima ambayo Waisraeli wangekuwa nayo kwa ajili yake si tu kama agano lililofungwa na kuidhinishwa lakini kama kweli neno la Mungu lililofunuliwa kwao kutoka mbinguni.

b. Tarehe ya Yosia (621 KK) Bado Linashikiliwa na Wakosoaji Wengi

Sasa kwa kuwa data muhimu ya umbo inalazimisha utambuzi wa mambo ya kale si tu ya hiki au kile kipengele ndani ya Kumbukumbu la Torati bali pia mkataba wa Kumbukumbu la Torati katika uadilifu wake, msisitizo wowote unaoendelea juu ya toleo la mwisho la kitabu hicho karibu karne ya saba KK unaweza kuwa kitu kingine zaidi ya dhana tu, isiyofanya tena kazi muhimu katika ukosoaji wa Agano la Kale.” Sasa, aliandika *Mkataba huu wa Mfalme Mkuu* katika miaka ya sitini ya kumi na tisa, nadhani. Angalia mstari wake wa mwisho. “Je, ni jambo kubwa sana kutumaini kwamba utamaduni mbaya wa ukosoaji mkuu wa kisasa hautathibitika tena kuwa wa kutosha kuzuia gome la Kumbukumbu la Torati kuanza safari tena kwa bandari yake ya asili?” Kwa maneno mengine, litarudishwa katika enzi ya Musa, ambapo linatumika. Naam, kama nilivyosema, aliandika hivi katika miaka ya sitini, hakuna kilichobadilika. Una masomo muhimu na Kumbukumbu la Torati bado linaonekana kama limeandikwa katika enzi ya Josiani. licha ya aina hii ya ushahidi. Nadhani huu ni ushahidi wenye nguvu sana kwa uandishi wa Musa. Sio uthibitisho, huwezi kuthibitisha kitu kama hicho kwa mfano kama huu, lakini nadhani hatimaye unaweza kusema kwamba Kumbukumbu la Torati ndipo linapodai kuwa, linatoka wakati wa Musa. Linaendana na wakati ambao Musa aliishi.

c. Wajibu wa Mkataba Kwa hivyo, kuna matokeo hayo ya mfano wa mkataba-agano kwa tarehe na tabia ya kitabu cha Kumbukumbu la Torati. Pia ina matokeo mengine. Geuza ukurasa wa 31 wa manukuu yako. Wenham Anarudi kwenye swali la neema na sheria katika Agano la Kale, na anaunganisha suala hili la mlinganisho wa mkataba-agano na suala la neema na sheria katika Agano la Kale. Anasema, “Agano la Sinai halijaundwa kwa ruzuku ya kifalme bali kwa mkataba wa kibaraka, aina ya kisheria ambapo majukumu ya kibaraka yanaonekana zaidi. Lakini hata hapa sheria zimewekwa katika muktadha wa mpango wa neema na wa kimungu. Utii wa sheria sio chanzo cha baraka, lakini huongeza baraka ambayo tayari imetolewa. Mpangilio wa agano wa sheria unasisitiza kwamba wokovu hautegemei matendo.”

d. Fomu ya Mkataba Sasa, unaona, ukiweka sheria katika mpangilio wa agano, ina athari za kitheolojia ambazo ni muhimu. “Agano lilifanywa na wale ambao tayari walikuwa wameokolewa kutoka Misri, ‘Mmeona niliyowatendea Wamisri, na jinsi nilivyowabeba juu ya mabawa ya tai na kuwaleta kwangu.’ Amri Kumi zenyewe zinatanguliwa na ukumbusho kuhusu Kutoka, ‘Mimi ni Bwana, Mungu wako, niliyekutoa katika nchi ya Misri, kutoka katika nyumba ya utumwa.’” Unaona, katika kauli hiyo, una utangulizi na utangulizi wa kihistoria, utambulisho wa Suzerain, mfalme mkuu, “Mimi ni Bwana, Mungu wako,” na nimekufanyia nini? “Nilikutoa katika nchi ya Misri.” “Muundo wa umbo la agano, pamoja na utangulizi wa kihistoria kabla ya sehemu ya masharti, unaonyesha wazi kwamba sheria zinategemea neema. Katika Kumbukumbu la Torati matendo ya Mungu ya kuokoa, Kumbukumbu la Torati 1-3, yanahusiana kabla ya masharti kuwekwa kwa Israeli katika Kumbukumbu la Torati 4 na inayofuata.” Sasa, hapo unapata tofauti fulani. Wengine watasema kwamba Kumbukumbu la Torati 1-11 ni utangulizi wa kihistoria badala ya 1-3, na masharti yanaanza na 12. Hata hivyo, unagawanya hilo, unaweza kujadili hilo, bado una utangulizi wa kihistoria, kisha masharti ya sheria. "Israeli inatarajiwa kutii kwa sababu Mungu amewatoa watu kutoka Misri na kuwahifadhi jangwani. Kipaumbele na ukamilifu wa neema ya Mungu

vinarudiwa mara kwa mara: 'Bwana, Mungu wenu, hawapi nchi hii nzuri ili muimiliki kwa sababu ya haki yenu; kwa maana ninyi ni watu wakaidi.' Neema ya Mungu katika historia daima ndiyo sababu kuu ya kutii matakwa ya agano . Kumbukumbu la Torati 4-11 ni ombi la dhati la kumpenda Mungu kwa moyo wote, roho na akili. Ombi hili linaimarishwa kila mara na rufaa kwa historia ya zamani ya Israeli."

e. Shema kama Agizo la Msingi

Sasa, katikati ya sura ya 4-11 unapata Shema, katika Kumbukumbu la Torati 6:4, "Bwana, Mungu wetu, ni mmoja; basi mpende Bwana, Mungu wako, kwa moyo wako wote, akili zako zote, na roho yako yote." Hilo ni sharti la msingi, katika sharti hilo ni wajibu wa msingi wa uaminifu. "Mpende Bwana, Mungu wako, kwa moyo wako wote, roho yako yote, na akili zako zote." Masharti ya kina yanaanza katika sura ya 12, "Hizi ndizo sheria zote nilizoweka mbele yako." Kwa hivyo, sharti hili, nadhani limesaidia, kutoa uelewa hata kwa theolojia ya agano la Sinai.

3. Maelekezo ya ujenzi wa Hema la Kukutania – Kutoka 25:1

Tuendeleo kwenye 3, "Maelekezo ya ziada ya kina yaliyotolewa juu ya Mlima Sinai – Kutoka 24:9-31:18," na kuna mambo madogo matano. Sitaki kutumia muda mwingi kwenye mambo madogo haya, lakini toa maoni machache tu. Utagundua ni, "Maelekezo ya ujenzi wa Maskani – Kutoka 25:1." Kumbuka, katika sura ya 24, ulikuwa na uthibitisho wa agano. Jambo linalofuata baada ya Amri Kumi, sheria ya msingi, ni Kitabu cha Agano na uthibitisho. Jambo linalofuata ni maelekezo ya ujenzi wa maskani ambayo yana sura tatu, Kutoka 25, 26, na 27. Niseme kwamba kuna nyenzo zaidi kuhusu maskani baadaye; unapofika kwenye sura ya 35 hadi 40, una maelezo ya ujenzi halisi na usanidi wa maskani. Lakini katika hatua hii kuna maelekezo ya ujenzi wa maskani. Jambo la kwanza ambalo Mungu anazungumzia baada ya kutoa sheria ya msingi na Kitabu cha Agano ni nyenzo zinazohusu uanzishwaji wa maskani. Maskani, kama nilivyosema mapema sana wiki kadhaa zilizopita, ni tukio muhimu sana katika kitabu cha

Kutoka, kwa sababu hadi kufikia hatua hii, Mungu mara kwa mara aliwatokea Israeli, na hilo litabadilika na kuwa kile kitakuwa uwepo wake wa kudumu katikati ya watu wake. Ni maskani ambayo itakuwa mahali pa makao ya Mungu katikati ya watu wake. Unaweza kusoma sura hizo, na unapotea katika maelezo yote kuhusu vifaa, vipande mbalimbali vya fanicha, na vipimo, na mambo yote hayo. Sio usomaji wa kuvutia zaidi katika mambo mengine. Nataka kuzungumzia zaidi kuhusu umuhimu wa kisaikolojia wa maskani.

Katika hatua hii, angalia marejeleo yako, ukurasa wa 32, kwa sababu nadhani kile Motyer anachosema hapa kinasaidia kutoa mtazamo wa jinsi ya kuelewa kinachoendelea na maelezo haya kuhusu ujenzi wa maskani. Nenda chini hadi mstari wa tatu wa aya ya kwanza kwenye ukurasa wa 32, "Nusu ya pili ya kitabu cha Kutoka inahusu mipango ya maskani na kuanzishwa kwa maskani. Hebu tuangalie kwanza katika 29:44, 'Nitaitakasa hema ya kukutania, na madhabahu; Haruni na wanawe nitawatakasa, wanitumikie katika ofisi ya ukuhani. Nami nitakaa kati ya wana wa Israeli, nami nitakuwa Mungu wao.' Maskani ni muhimu kwa shughuli za agano la Mungu na watu wake. Hii ni ahadi ya agano - kwamba 'watakuwa watu wangu, nami nitakuwa Mungu wao' - na maskani ndiyo lengo linaloonekana la agano - 'Nitakaa kati ya wana wa Israeli, nami nitakuwa Mungu wao; nao watajua ya kuwa mimi ndimi Bwana, Mungu wao, niliyewatoa katika nchi ya Misri, ili nipate kukaa kati yao.' Maskani ya Mungu ndiyo kilele cha ukombozi; aliwatoa Misri kwa kusudi hili ili akae kati yao. Usichoke na mambo yote hayo ya kuchosha yanayohusiana na maskani; wanakuelezea kilele cha mpango wa agano la ukombozi wa Mungu kwa watu wake. Nusu ya pili ya kitabu cha Kutoka ni muhimu katika hadithi ya Kutoka na haipaswi kutenganishwa nayo."

Sasa, nadhani hapo ndipo unapopata mtazamo. Unapotea katika maelezo hayo, lakini hupaswi kusahau umuhimu wa Hema hili. Ni kilele cha ukombozi, ni Mungu akija kukaa katikati ya watu wake. Motyer anasema, "Basi, kwa matarajio makubwa ambayo watu lazima walitarajia kuanzishwa kwa hema! Hiki kilikuwa kilele, hiki kilikuwa agano linalofanya kazi," na kisha, angalia kauli hii inayofuata (yeye ni Mwingereza), "Mungu anakuja kuishi katika Nambari 10," Je, unajua Nambari 10 ni nini? Nambari 10 Downing

Street ni makazi ya waziri mkuu . “Mungu anakuja kuishi katika Nambari 10 – hema lake miongoni mwa hema zingine zote, Mungu katikati ya watu wake. Fikiria hali iliyopo mwishoni mwa Kutoka, ‘Kisha wingu likafunika hema la kukutania na utukufu wa Bwana ukaijaza hema.’ Mungu alikuwa ameketi katikati ya watu wake. Lakini katika mstari wa 35 tunasoma, 'Na Musa hakuweza kuingia...' Kwa hivyo hapa tena kuna mvutano ule ule; Mungu yupo lakini hapatikani; yuko karibu lakini si jirani. Musa hakuweza kuingia.” Unaingia katika swali hili la wanadamu wenye dhambi mbele ya Mungu mtakatifu na mwenye neema na jinsi hilo lingetimizwa, na hilo ni kupitia dhabihu. Huo ndio umuhimu wa Hema, na a ni, “Maelekezo ya ujenzi wa Hema.”

b. Maelekezo ya Ukuhani – Kutoka 28:1-30:38 c. Wafanyakazi Waliotolewa na Bwana – Kutoka 31:1-11 Hoja ndogo b ni, “Maelekezo ya ukuhani – Kutoka 28:1-30:38.” Sitazungumzia nyenzo hiyo. c ni, “Wafanyakazi Waliotolewa na Bwana – Kutoka 31:1-11,” yaani, wafanyakazi wa ujenzi wa Hema. Nataka tu kutoa maoni mafupi kwa sababu naona inavutia hapa kuhusu kazi ya Roho Mtakatifu. Unasoma katika 31:1, “Bwana akamwambia Musa, Tazama, nimemchagua Bezaleli mwana wa Uri, mwana wa Huri, wa kabila la Yuda. Nimemjaza Roho wa Mungu, kwa uwezo na maarifa katika kila aina ya ufundi, ili afanye kazi za sanaa, kwa dhahabu, fedha, na shaba, kukata na kuweka mawe, kufanya kazi kwa mbao, na kufanya kazi za ufundi za kila aina. Zaidi ya hayo, nimemweka Oholiab, mwana wa Ahisamaki, wa kabila la Dani, amsaidie. Pia nimewapa ujuzi mafundi wote.” Ni mara ngapi unafikiria kazi ya Roho Mtakatifu katika kumwezesha mtu kufanya usanifu wa kisanii na kazi ya fundi? Kwa kawaida, tunafikiria kazi ya Roho Mtakatifu kuhusiana na kazi za utakaso na aina za mambo ya kiroho. Nadhani kazi ya Roho Mtakatifu ni pana zaidi na pana zaidi kuliko hiyo. Hapa, Roho Mtakatifu anawapa watu hawa uwezo wa kufanya kazi ya ustadi katika usanifu na ufundi wa kisanii, na hakika, nadhani hilo ni jambo ambalo haliishii tu katika kipindi hiki katika Agano la Kale. Kwa hivyo, Bwana huwapa wafanyakazi, waliopakwa mafuta na Roho wake kufanya kazi yake ya kujenga maskani.

d. Sabato Imesisitizwa – Kutoka 31:12-17

d ni, “Sabato imesisitizwa – Kutoka 31:12-17.” Kuna kazi hii yote ya kufanywa, lakini Israeli wanapaswa kukumbuka kuitakasa Sabato na kutofanya kazi siku ya saba. Angalia mstari wa 12, “Bwana akamwambia Musa, ‘Waambie wana wa Israeli, ‘Lazima mshike Sabato yangu.’ Hii itakuwa ishara kati yangu na ninyi kwa vizazi vijavyo, ili mpate kujua ya kuwa mimi ndimi Bwana niwatakasaye. Ishikeni Sabato, kwa sababu ni takatifu kwenu. Mtu yeyote atakayeichafua atauawa,’” Hiiyo ni adhabu kali, “Mtu yeyote atakayefanya kazi yoyote siku hiyo atakatiliwa mbali na watu wake. Kwa siku sita, kazi itafanywa, lakini siku ya saba ni Sabato ya kupumzika, takatifu kwa Bwana. Mtu yeyote atakayefanya kazi yoyote siku ya Sabato atauawa. Waisraeli wataiadhimisha siku ya Sabato, wakiisherehekea kwa vizazi vijavyo kama agano la kudumu. Itakuwa ishara kati yangu na Waisraeli milele. Kwa maana kwa siku sita, Bwana aliumba mbingu na dunia, siku ya saba aliacha kufanya kazi na kupumzika.” Kwa hivyo kuna msisitizo juu ya kuiadhimisha Sabato kuhusiana na kazi zote zilizohitajika kufanywa.

Kumbuka, Sabato iliadhimishwa nyuma katika Kutoka 18:16 kuhusiana na mana iliyotolewa; hawakupaswa kukusanya mana siku ya Sabato. Walichukua mara mbili zaidi siku iliyotangulia, na haikuanguka siku ya Sabato, na haikuharibika walipofanya hivyo. Unapoifikia sheria ya msingi, inasema, "Ikumbuke Sabato," kwa hivyo Sabato, ni kazi ya uumbaji. Na bila shaka, hilo linaibua swali la kuvutia: tunafanya nini siku ya Sabato leo? Sheria ya Sabato ni sehemu ya sheria hiyo ya msingi; Nadhani hizo ni kanuni za kudumu, za milele. Kuna kipengele cha sherehe katika utunzaji wa Sabato katika wakati wa Agano la Kale ambacho nadhani kinahusiana na mabadiliko kutoka kwa shirika la watu wa Mungu kama taifa la Israeli hadi mwili wa kiroho.

Hakika katika Agano Jipya kuna dalili kwamba kanuni hizo za Sabato hazikuzingatiwa. Katika Agano Jipya, kulikuwa na mambo ambayo hayapo katika Agano la Kale. Nadhani katika Ukristo wa kiinjalisti, labda tumeenda mbali sana katika upande mwingine; tunafanya tofauti ya maneno kati ya Siku ya Bwana na siku ya kwanza ya juma. Kuna kipengele kimoja cha mpito kisherehe. Lakini inaonekana kwangu kanuni inabaki, kunapaswa kuwa na siku moja iliyotengwa ambayo unapumzika kutoka kwa kazi

yako, ambayo unamwabudu Bwana na kuwatumikia wengine, na haipaswi kuwa siku nyingine tu ya juma. Ilinibidi nifanye kazi hiyo, nadhani kuna kiwango cha uhuru, lakini inaonekana kwangu kwamba kwa ujumla, katika makanisa ya kiinjilisti, hakuna aina ya msisitizo na heshima kwa siku hii moja kati ya saba ya kujitolea kwa ibada ambayo inapaswa kuwepo. Zimekuwa Jumapili za Superbowl zaidi, inasikitisha sana. Nchi nzima imechukuliwa katika hilo. Sasa, si lazima nibishane na hilo, lakini linaibua maswali, jinsi ya kuadhimisha Siku ya Bwana. Hapa, ni wazi kabisa, katika nyenzo za Agano la Kale, kile ambacho Bwana alitarajia kutoka kwa watu wake - kuheshimu Sabato.

e. Vibao vya Mawe Vilivyopewa Musa - Kutoka 31:18 Kisha, e ni, "Vibao vya mawe vilivyopewa Musa - Kutoka 31:18." "Bwana alipomaliza kuzungumza na Musa kwenye Mlima Sinai, akampa vibao viwili vya mawe, vilivyoandikwa kwa kidole cha Mungu." Sasa, unajiuliza ni nini kilikuwa juu yake. Haisemi kilichokuwa juu yake pale, lakini ukienda kwenye sura ya 34, baada ya tukio hilo la ndama wa dhahabu ambapo Musa anashuka kutoka mlimani na kuvunja mbao hizo, unasoma katika 34:1, "Bwana akamwambia Musa, Chonga mbao mbili za mawe kama zile za kwanza, nami nitaandika juu yake maneno yaliyokuwa kwenye mbao za kwanza." Na ukienda mwisho wa sura hii ya 34, unasoma, "Musa alikuwa huko pamoja na Bwana siku 40 mchana na usiku," mstari wa 28, "bila kula mkate wala kunywa maji, naye," yaani, Mungu, "akaandika juu ya mbao maneno ya Agano – Amri Kumi." Kwa hivyo unaona, sheria ya msingi, Amri Kumi ziliandikwa kwa kidole cha Mungu kwenye mbao za mawe; na mbao hizo zilipoharibiwa baada ya uasi wa ndama wa dhahabu, Bwana alimwambia Musa atoe mbao zingine zaidi, na akaandika juu ya mbao hizo maneno yaliyokuwa kwenye mbao za kwanza, yaani, sheria hiyo ya msingi.

4. Ndama wa Dhahabu—Kutoka 32:1-35:3 Hilo linatuleta kwenye 4, "Ndama wa dhahabu – Kutoka 32:1-35:3." Unapofika kwenye 32:1 na kusoma, "Watu walipoona ya kuwa Musa amekawia kushuka kutoka mlimani, wakamkusanyikia Haruni, wakasema, Njoo, utufanyie miungu itakayokwenda mbele yetu." Kutoka 32:1 inahusiana sana na

24:18. Katika sura ya 24, ulikuwa na uthibitisho wa Agano. Na mwishoni mwa sura hiyo, unasoma, “Musa aliingia winguni,” huu ni mstari wa 18 wa sura ya 24, “Musa aliingia winguni alipopanda mlimani. Alikaa mlimani siku 40 mchana na usiku.” Kwa hivyo, Musa amerudi mlimani, na yuko huko juu kwa siku 40 mchana na usiku. Kisha kati ya 24:18, unapata nyenzo hii kuhusu Maskani na nyenzo zingine za kisheria. Lakini ukisoma katika 32:1, “Watu walipoona ya kuwa Musa amekawia kushuka mlimani, walikusanyika kumzunguka Haruni, wakasema, Njoo, utufanyie miungu itakayokwenda mbele yetu.”

Kwa hivyo, katika nyenzo zilizotangulia sura ya 32, kwa maneno mengine, kuanzia 25 hadi 31, tunaona kile kilichokuwa kikiendelea juu ya mlima, ambapo Musa alikuwa akipokea maagizo haya yote kutoka kwa Bwana kuhusu Hema na mambo mengine. Ukifika 32:1, tunaona kile kilichokuwa kikiendelea chini ya mlima kwa wakati mmoja. Musa yuko juu kwa siku 40, watu wako chini, na watu wanasema, “Ni nini kimempata Musa?”

a. Uasi Mkuu wa Kwanza wa Israeli – Kutoka 32:1-6 Kwa hivyo, chini ya 4 ni, “Uasi mkuu wa kwanza wa Israeli – Kutoka 32:1-6.” Nadhani ninapaswa kusoma mistari hiyo. Walimwambia Haruni, “Njoo, utufanyie miungu watakaotutangulia. Kuhusu huyu Musa aliyetutoa Misri, hatujui kilichompata.” Amekuwa na siku 40 zimepita. “Haruni akawajibu, ‘Vueni pete za dhahabu walizovaa wake zenu, wana wenu na binti zenu, mniletee.’ Ndipo watu wote wakavua pete zao za dhahabu, wakamletea Haruni. Alichukua walichomkabidhi, akakifanya sanamu ya kusubu katika umbo la ndama, akiitengeneza kwa kifaa cha kuchorea. Kisha wakasema, ‘Hizi ndizo miungu yenu, Ee Mungu wangu.’ Israeli, aliyewatoa Misri.’ Haruni alipoona hili, akajenga madhabahu mbele ya ndama na kutangaza, ‘Kesho kutakuwa na sikukuu kwa Bwana.’ Kwa hiyo siku iliyofuata watu wakaamka mapema, wakatoa sadaka za kuteketezwa na kutoa sadaka za amani. Baadaye wakaketi kula na kunywa, wakaondoka wakala.” Kwa hiyo, hapa tunapata picha ya kinachoendelea chini ya mlima huku Musa akipokea ufunuo huu zaidi wa Mungu juu ya mlima.

Nadhani unachokiona hapa ni kwamba, unapata mtazamo wa asili ya kuanguka ya

watu wa agano la Mungu. Unaweza kusema kabla wino haujakauka kwenye hati za Agano, Israeli tayari inakiuka mojawapo ya makatazo muhimu zaidi ya Agano. Unaweza kusema, “Ukiukaji ulikuwa nini?” kwa msingi wa kauli ya mstari wa 5, ambapo unasoma, “Kesho, kutakuwa na sikukuu kwa Yahweh,” inaonekana kama hii si kufuata miungu mingine, lakini ni jaribio kwa namna fulani la kuchanganya ibada ya Yahweh na sanamu hii ya ndama au ng'ombe dume.

1. Ulinganifu wa Akiolojia Kuna picha kwenye slaidi ya 29 ya mungu wa dhoruba, Hadadi au Adad, akiwa amelala mgongoni mwa fahali akiwa na umeme wa uma mkononi mwake, hiyo ni ya karne ya nane KK Akiolojia imeleta mwangaza wa sanamu kadhaa kama hizo, zenye sanamu za miungu wakiwa wamesimama juu ya fahali au ndama, na baadhi hutafsiri kinachoendelea hapa kwa njia sawa kwa maana kwamba ndama alikuwa msingi, katika kesi hii, bila umbo lolote, kwa sababu hawangetengeneza sanamu ya Yahweh mwenyewe, lakini ingekuwa msingi wa Yahweh. Wengine wanafikiri ni jaribio la kuashiria Yahweh kwa ndama au fahali. Kwa maneno mengine, ndama au fahali alikuwa ishara ya nguvu ya uzazi na nguvu, kwa hivyo ungefanya, ikiwa utachukua mtazamo huo, kumgeuza Yahweh kuwa mungu wa asili, na kumtambulisha Yahweh na miungu ya Kanaani.

2. Ukiukaji wa Amri

^{ya 2} Ukiangalia katika manukuu yako, ukurasa wa 32, chini ya ukurasa, kuna aya kutoka kwa *Theolojia ya Kimfumo ya Charles Hodge*, ambapo anajadili amri 'Usiwe na miungu mingine ila mimi,' na 'Usifanye sanamu yoyote ya kuchonga, au mfano wowote wa kitu chochote kilicho juu mbinguni au duniani chini.' Na Hodge anasema, “Waebrania jangwani walipomwambia Haruni, 'Tufanyie miungu itakayotutangulia,' wao wala Haruni hawakukusudia kumkana Yehova kama Mungu wao; lakini walitamani ishara inayoonekana ya Mungu, kama mataifa walivyotaka miungu yao. Hili ni wazi, kwa sababu Haruni, alipotengeneza ndama wa dhahabu na kujenga madhabahu mbele yake, alitangaza, na kusema, ‘Kesho ni sikukuu kwa Yehova.’ Dhambi yao basi haikuwa katika

kumchukua mungu mwingine, bali katika kujifanya wanaabudu ishara inayoonekana ya yeye ambaye hakuna ishara ingeweza kumwakilisha.”

Sasa, nadhani Hodge anachopendekeza hapo ni kwamba hii ni ukiukaji zaidi wa amri ya pili kuliko ilivyo ya kwanza, "Usifanye sanamu ya kuchonga au mfano wowote wa kitu chochote kilicho juu mbinguni au duniani chini." Haikuwa sana kwamba walikuwa wakitafuta kumwabudu mungu mwingine, bali kwamba walikuwa wakivunja marufuku ya amri ya pili. Tunachokiona hapa kwa njia tofauti, ni juu ya mlima, Musa anapokea maelekezo kuhusu jinsi Mungu anavyokusudia kufanya uwepo wake uonekane miongoni mwa watu wake, na hiyo ni kupitia ujenzi wa Hema, na anakuja kukaa ndani ya Hema. Chini ya mlima, miongoni mwa watu, unaona njia za kibinadamu za watu za kujaribu kupata uwepo wa Mungu kwa kutengeneza sanamu hii, ambayo ilikuwa ukiukaji wa amri ya pili. Hatimaye, kwa kushangaza, utengenezaji wa sanamu hiyo unamfanya Bwana aseme kwamba uwepo wake hautaenda nao tena. Nenda kwenye Kutoka 33:3, anasema, “Pandeni mpaka nchi ijaayo maziwa na asali, lakini mimi sitakwenda pamoja nanyi, kwa sababu ninyi ni watu wenye shingo ngumu, nami nitawaangamiza njiani.”

b. Maombezi ya Kwanza ya Musa – Kutoka 32:7-14 Naam, huo ulikuwa uasi mkuu wa kwanza wa Israeli, yaani a. Hoja ndogo b ni, “Maombezi ya kwanza ya Musa – Kutoka 32:7-14.” Kinachotokea na mstari wa 7 ni tukio linalohamishwa kutoka kambini hadi juu ya mlima tena, ambapo Musa yuko mbele za Mungu. Na unasoma katika mstari wa 7, “Bwana akamwambia Musa, ‘Shuka, kwa sababu watu wako, uliowaleta kutoka Misri, wameharibika; wamegeuka haraka kutoka kwa niliyowaamuru, nao wamejifanyia sanamu ya ndama iliyosubuliwa. Wameisujudia na kuitolea dhabihu, wakasema, ‘Hii ndiyo miungu yako, Ee Israeli, iliyokuleta kutoka Misri.’ Nimewaona watu hawa,’ Bwana akamwambia Musa, ‘nao ni watu wenye shingo ngumu. Sasa niache ili hasira yangu iwake dhidi yao, niwaangamize. Kisha nitakufanya wewe kuwa taifa kubwa.’ Lakini Musa akamwomba Bwana, Mungu wake, ‘Ee Bwana,’ akasema, ‘Kwa nini hasira yako iwake dhidi ya watu wako, uliowatoa Misri kwa nguvu nyingi na mkono wenye nguvu? Kwa nini Wamisri waseme, ‘Kwa nia mbaya aliwatoa, ili awaue milimani na

kuwaangamiza kutoka duniani?’ Geuka kutoka kwenye hasira yako kali; tubu wala usilete maafa juu ya watu wako. Kumbuka watumishi wako Ibrahimu, Isaka na Israeli, ambao uliwaapia kwa nafsi yako, ukisema, ‘Nitaongeza uzao wako kama nyota za mbinguni, nami nitawapa uzao wako nchi hii yote niliyowaahidi, nayo itakuwa urithi wao milele.’ Ndipo Bwana akaghairi wala hakuleta juu ya watu wake maafa aliyowaahidi.”

Je, umegundua mabadiliko ya viwakilishi hapo? Ni kama ucheshi, Bwana anamwambia Musa katika mstari wa 7, “Shuka chini, kwa sababu watu wako, uliowaleta kutoka Misri, wameharibika,” na Musa anapojibu na kuwaombea katika mstari wa 11, anasema, “Kwa nini hasira yako iwake dhidi ya watu wako, uliowaleta kutoka nchi ya Misri?” Na kisha, “Kwa nini Wamisri waseme...” ambapo anatoa hoja zingine hapo.

1. Hoja ya Kwanza ya Maombezi Lakini Bwana anamwambia Musa kile ambacho watu wanafanya, na anasema atawaangamiza, na kumfanya Musa kuwa taifa kubwa, huo ndio mwisho wa mstari wa 10. Jibu la Musa ni lipi? Kwa kweli ni jibu la mpatanishi wa kweli. Anapuuza heshima aliyopewa, haitoi ruhusa inayoonekana kuombwa hapo Bwana anaposema, “Niache,” kwa maneno mengine, usiwaombe watu hawa, “ili hasira yangu iwaangamize nami nitakufanya wewe kuwa taifa kubwa.” Anamuuliza Bwana kwa nini hasira yake inawaka dhidi ya watu wake, “...uliwatoa Misri,” na kisha anatumia hoja tatu anapowaombea watu. Katika mstari wa 11, hoja yake ya kwanza ni kile ambacho Mungu alikuwa amefanya: “Kwa nini hasira yako iwake dhidi ya watu wako, uliowatoa Misri kwa nguvu nyingi na mkono wenye nguvu?” Uliwaokoa kutoka Misri, wao ni watu wako.

2. Hoja ya Pili ya Uombezi Pili, anazungumzia kile ambacho maadui wa Israeli watasema, na hoja hiyo kwa kweli ni kwamba utukufu wa Bwana mwenyewe uko hatarini dhidi ya Wamisri. Mstari wa 12, “Kwa nini Wamisri waseme, ‘Aliwatoa kwa nia mbaya, ili awaue milimani...?’ Geuka kutoka kwenye hasira yako kali.” Na kisha tatu, anabishana kwa msingi wa ahadi zilizopita, hiyo ni mstari wa 13, “Wakumbuke watumishi wako Ibrahimu, Isaka, na Yakobo [au Israeli], ambao uliwaapia kwa nafsi

yako, ukisema, ‘Nitazidisha uzao wako kama nyota za mbinguni.’

3. Mungu Hutubu (nhm) Na kisha, unapata kwamba baada ya sala hiyo ya uombezi kutoka kwa Musa, kwa ajili ya watu wa agano la Mungu, mstari wa 14, “Ndipo Bwana akaghairi wala hakuwaletea watu wake maafa aliyowaahidi.” Kwa hivyo, sala ya uombezi ya Musa ina ufanisi na inaheshimiwa na Mungu, na hafanyi kile alichompendekeza Musa.

Lakini kauli hiyo katika 14 inazua maswali ya kitheolojia. Angalia ukurasa wa 33 chini ya Marvin Wilson na mjadala wake wa mzizi wa Kiebrania *naham* katika TWOT, ambao unaupata katika mstari wa 14, “Bwana alighairi...” hiyo ni Niphal, aina ya kitenzi ya *naham*. Na, ukirudi hadi mstari wa 12, kifungu cha mwisho, Musa anaomba, akisema, “Geuka kutoka kwenye hasira yako kali na ughairi,” kwamba ‘kughairi’ ni *naham*. Nadhani King James inatafsiri kwamba “Tubuni, wala msilete maafa,” na kisha katika 14, “Bwana alitubu, wala hakuwaletea watu wake maafa aliyowatishia.” Kwa hivyo, wakati mwingine hutafsiriwa “kutubu,” wakati mwingine, “kughairi.” Angalia kile Wilson anachosema, “KJV inatafsiri Niphal ya nhm “tubu” mara thelathini na nane. Mifano mingi kati ya hii inarejelea toba ya Mungu, si ya mwanadamu.” Kwa kweli, kati ya 38, nadhani ni 35 kati yao. "Neno linalotumika mara nyingi kuonyesha toba ya mwanadamu ni *shub*, linalomaanisha 'kugeuka' (kutoka dhambini hadi kwa Mungu). Tofauti na mwanadamu, ambaye chini ya hatia ya dhambi anahisi majuto na huzuni ya kweli, Mungu hana dhambi."

4. Kauli ya Kutobadilika kwa Mungu Tofauti

Hata hivyo Maandiko yanatuambia kwamba Mungu hutubu, yaani, hukubali au kubadilisha shughuli zake na wanadamu kulingana na makusudi yake makuu. Kwa juu juu, lugha kama hiyo inaonekana kutopatana, kama si kupingana, na vifungu fulani vinavyothibitisha kutobadilika kwa Mungu: 'Mungu si mwanadamu ... kwamba atubu,'" 1 Samweli 15:29, kinyume na mstari wa 11, unaweza kusema pia kinyume na mstari wa 35

katika sura hiyo, na tunaweza kuangalia hilo kwa muda mfupi. "BWANA ameapa wala hatabadilisha nia yake,' Zaburi 110:4." Hivi ndivyo Wilson anavyoshughulikia hili, "Hata hivyo, wakati *naham* inatumiwa kwa Mungu, usemi huo ni wa anthropopathic," Labda unafahamu sana neno "anthropomorphic," "mkono wa Mungu" ni anthropomorphism. Anthropopathism ni pale unapozungumzia hisia au hisia fulani; hii ni anthropopathic, "na hakuna mvutano wa mwisho. Kutoka kwa mtazamo mdogo wa mwanadamu, wa kidunia, na wenye kikomo inaonekana tu kwamba makusudi ya Mungu yamebadilika. Kwa hivyo, Agano la Kale linasema kwamba Mungu 'alitubu' hukumu au 'uovu' ambao alikuwa amepanga kutekeleza. Hakika Yeria 18:7-10 ni ukumbusho wa kushangaza kwamba kwa mtazamo wa Mungu, unabii mwingi (ukiondoa utabiri wa kimasihi) unategemea mwikio wa wanadamu." Tutaangalia Yeria 18 baada ya dakika moja. "Katika suala hili, AJ Heschel amesema, 'Hakuna neno ambalo ni neno la mwisho la Mungu. Hukumu, mbali na kuwa kamili, ina masharti. Mabadiliko katika mwenendo wa mwanadamu huleta mabadiliko katika hukumu ya Mungu.'" Nadhani hiyo ni kauli nzuri sana, aya hiyo, ya masuala yanayohusika hapa.

5. Yeria 18 na Kutubu kwa Mungu Kulingana na Mwikio wa Kibinadamu

Tazama kifungu hicho cha Yeria 18, kwa sababu nadhani hiyo ni muhimu. Yeria 18:6. Mistari sita ya kwanza ya Yeria 18 inasimulia kuhusu Yeria akishuka kwenda nyumbani kwa mfinyanzi na kumtazama mfinyanzi akitengeneza vyombo, na mstari wa 5 unasema, "Ndipo neno la Bwana likanijia, kusema, Enyi nyumba ya Israeli, je, siwezi kuwatendea ninyi kama mfinyanzi huyu afanyavyo? asema Bwana. Kama udongo mkononi mwa mfinyanzi, ndivyo mlivyo mkononi mwangu, Enyi nyumba ya Israeli." Kisha angalia 7-10, "Wakati wowote nitakapotangaza kwamba taifa au ufalme utang'olewa, kubomolewa na kuangamizwa, na taifa hilo nililolionya likitubu uovu wake," hiyo ni *shub*, "ndipo nitaghairi [hiyo ni *naham*]; Tubuni, nami nitaghairi, nisilitee maafa niliyoyakusudia." Lakini kwa upande mwingine, "Na wakati mwingine nikitangaza kwamba taifa au ufalme utajengwa na kupandwa, nao ukifanya maovu machoni pangu, nao hautanitii, ndipo nitafikiria tena mema niliyokusudia kuufanyia."

Kwa hivyo, nadhani kanuni za Yeremia 18:7-10 ndizo zinazofanya kazi katika hali kama ile inayoendelea hapa katika Kutoka 32.

6. 1 Samweli 15: Huzuni ya Mungu na Kujilaumu kwa Sauli Nadhani kwamba, unapofikiria kutobadilika kwa Mungu, wazo hilo, ingawa ni wazo halali, linaweza kupotoshwa. Tunapozungumzia kutobadilika kwa Mungu, nadhani tunachozungumzia ni kutobadilika kwake kuhusiana na yeye ni nani, tabia yake. Yeye ni thabiti kikamilifu katika tabia yake, lakini yeye si mtendaji asiyeyumba, aina fulani ya kanuni ya kutabiri matokeo mabaya, isiyobadilika. Mungu ni mtu, na Mungu hujibu watu wake; watu wake wanapotubu, yeye hutubu, kama Yeremia asemavyo. Watu wake wanapomwomba, anajibu maombi yao. Hivyo ndivyo Musa anavyofanya hapa, anaomba, na Mungu anajibu.

1 Samweli 15 inavutia katika uhusiano huu. 1 Samweli 15 ni sura ambapo Sauli anakataliwa kuwa mfalme na unasoma katika mstari wa 11 wa 1 Samweli 15, Bwana anasema, “Ninasikitika kwamba nimemfanya Sauli kuwa mfalme,” sasa, “nahuzunika” ni *naham* , Mfalme Yakobo anatafsiri kwamba, “Ninasikitika kwamba nimemfanya Sauli kuwa mfalme, kwa sababu ameniacha wala hakuyatimiza maagizo yangu.” Kwa hivyo, “nasikitika kwamba nimemfanya Sauli kuwa mfalme,” na katika mstari wa 35, unasoma, “Hata siku alipokufa Samweli, hakwenda kumwona Sauli tena, ingawa Samweli aliomboleza kwa ajili yake. Naye Bwana akahuzunika, [huyo ni *naham*] kwamba alikuwa amemfanya Sauli kuwa mfalme juu ya Israeli.” Bwana akahuzunika kwamba alikuwa amemfanya Sauli kuwa mfalme juu ya Israeli. Kwa hivyo una kauli hizo mbili katika mstari wa 11 na mstari wa 35 ambapo Bwana anasema, “ninasikitika,” au “Ninasikitika kwamba nimemfanya Sauli kuwa mfalme.” Lakini kisha, unaangalia mstari wa 28, “Samweli akamwambia, ‘BWANA amekurarulia ufalme wa Israeli leo, naye amempa jirani yako mmoja aliye bora kuliko wewe. Yeye aliye Utukufu wa Israeli hasemi uongo wala habadili nia yake [huyo ni *Nahamu*], kwa maana yeye si mwanadamu, hata [*Naham*] abadili nia yake.”

Jambo la kuvutia ni kwamba katika 1 Samweli 15, una katika mstari wa 11 na

mstari wa 35 kauli kwamba Bwana hutubu au hutubu. Katika mstari wa 29 una kauli kwamba Bwana hatubu au hutubu. Je, hiyo ni kutofautiana? Unaziwekaje hizo pamoja? Si rahisi, lakini inaonekana kwangu kwamba katika 11 na 35, lugha hiyo inaeleweka kwa uelewa wa mwanadamu; hii ni lugha ya anthropathic, ilhali katika 29, una lugha inayoelezea uthabiti wa asili na kusudi la kimungu, na hizo mbili hatimaye hazipatani.

7. Toba ya Mungu Inayosababisha Hukumu (3x) na Kusamehewa/Kupumzika (35x)

Acha niseme mambo machache zaidi kuhusu hili, kwa sababu hili limekuwa mada kubwa zaidi. Najua wengi wenu mmesoma baadhi ya machapisho kuhusu uwazi wa Mungu. Yanavutia maandiko haya, na, nadhani, yanajaribu kuyafanya mengi kupita kiasi. Wilson anasema *naham hii*, au maandiko haya ya toba, yanatokea mara 38 katika Agano la Kale, mengi kati ya haya yanarejelea toba ya Mungu, na nadhani hayo ni 35 kati ya hayo yanayorejelea toba ya Mungu. Ukiangalia maandiko hayo, ambapo yanasema Mungu hutubu au kutubu, na ni kitenzi *naham*, una aina mbili za maandiko: maandiko yanayozungumzia toba ya Mungu ambayo husababisha hukumu, na kisha maandiko yanayozungumzia toba ya Mungu ambayo husababisha msamaha, au mapumziko. Maandiko mengi yanayozungumzia kutubu kwa Mungu ni maandiko yanayosababisha msamaha au msamaha. Kuna maandiko matatu tu kati ya hayo yanayozungumzia toba ya Mungu inayosababisha hukumu. Kwa maneno mengine, ukirudi kwenye hili lililoanzisha mjadala huu katika Kutoka, Mungu hutubu, havi; kuna muda wa kupumzika, kuachiliwa.

8. Maandiko Matatu katika Toba ya Mungu Yanayosababisha Hukumu Kuna matatu tu ambapo toba ya Mungu husababisha hukumu; hiyo ni katika Mwanzo 6:6, ambapo Mungu anasema, “Nimetubu kwamba nimemfanya mwanadamu,” na matokeo yake ni nini? Ni gharika - hukumu. Na mengine mawili ni yale ambayo tumeyaangalia hivi punde katika 1 Samweli 15, ambapo Mungu anasema “Nimetubu kwamba nimemfanya Sauli kuwa mfalme,” na matokeo yake ni hukumu, Sauli anaondolewa. Kwa hivyo kuna sehemu mbili tu, gharika, na Sauli, ambapo toba ya Mungu husababisha hukumu, na

katika sehemu zote mbili hizo, ukiangalia muktadha, nini kitatokea? Hukumu hiyo husababisha ahadi mpya. Katika kisa cha Mwanzo, kuna ahadi mpya kwa Nuhu, na katika Samweli, ahadi kwa Daudi, ambaye atakuwa mbadala wa Sauli. Kwa hivyo, kinachotokea ni kwamba Mungu atachukua mpango na kusudi lake kwa watu wake, na kupitia hukumu hiyo, asonge mbele mpango huo. Kusudi linabaki lile lile, lakini jinsi kusudi hilo litakavyofikiwa inabadilishwa. Unapoangalia sehemu kubwa ya maandiko haya, mbali na haya matatu yanayorejelea Gharika na Sauli, yanayozungumzia toba ya Mungu husababisha kuachiliwa au kupumzishwa, maandiko hayo yanaelezea uvumilivu na neema ya Mungu kwa watu wake, nia yake ya kujibu maombi yao na toba yao. Hiyo ndiyo hasa Yeremia 18 inahusu. "Nikitoa hukumu, nanyi mkatubu, nitaghairi." Mungu hujibu maombi na toba.

9. Kuhusu Asili ya Toba ya Mungu Nadhani katika mjadala huu pia inahitaji kutambuliwa kwamba unapozungumzia Mungu akitubu, na nadhani labda ndiyo maana hiyo inapaswa kutafsiriwa, kama neno "kutubu" badala ya "kutubu," unapozungumzia toba ya Mungu, si sawa na toba ya mwanadamu, ingawa kuna mfano fulani, kwa sababu yote mawili yanahusisha mabadiliko katika vitendo. Lakini, kuna tofauti muhimu. Tunapozungumzia toba ya mwanadamu, hiyo kwa kawaida huwa ni matokeo ya hatia au upungufu fulani, mtu anapotubu. Mungu anapotubu, haina uhusiano wowote na upungufu fulani au na hatia fulani. Wakati huo, mlinganisho kati ya kutubu kwa Mungu na kutubu kwa mwanadamu huvunjika, na labda hiyo ni sehemu ya tatizo la kuelewa kinachohusika hapa.

10. Jibu la Mungu kwa Tabia ya Watu Wake Lakini, nadhani unapopata marejeleo haya ya toba ya Mungu, na kisha kujaribu kuyaoanisha na kutobadilika kwa Mungu, kutobadilika kwake, hayo si ya kupingana, ni ya kupongeza. Maandiko yanayozungumzia toba ya Mungu yanatuambia kuhusu Mungu anayejibu wasiwasi na tabia za watu wake. Yeye si dhahania tuli; yeye si mtu asiye na mwendo. Maandiko yanayozungumzia kutobadilika kwa Mungu yanatuambia kwamba Mungu anapotubu, hilo si jambo

lisilobadilika au la kiholela, lakini ni kitu kinachosonga mbele makusudi ya Mungu.

11. Tofauti ya Mkakati na Mbinu Mtu ambaye nilikuwa nikisoma kuhusu mada hii alisema kwamba kuna sambamba hapa, na nadhani hii labda inasaidia, ikiwa na maneno mawili yanayotumika katika vita, na maneno hayo mawili ni "mkakati" na "mbinu." "Mkakati" ni mpango mkubwa, lengo na kusudi kuu. "Mkakati" ni njia inayotumika kukamilisha malengo. Katika vita yoyote ile, mbinu zinaweza kubadilika, huku mkakati ukibaki thabiti, na mwandishi huyu alikuwa akipendekeza kwamba katika Agano la Kale, unaweza kuona maandiko yanayozungumzia toba ya Mungu, toba yake, kama katika kiwango cha mbinu, huku kutobadilika kwake kukifanya kazi katika kiwango cha mpango mkakati, makusudi yake ya milele ambayo yanabaki thabiti. Kwa hivyo, nadhani hiyo labda inasaidia. Lakini katika Kutoka 32, pamoja na uasi huu mkubwa wa kwanza wa Israeli, ambapo Bwana anasema, "Na niwaangamize," Musa anaombea, na Bwana anakubali, na hafanyi alichokusudia kufanya, lakini kwamba anajibu maombi ya Musa ya uombezi, ni dhihirisho kubwa la neema ya Mungu.

Imetafsiriwa na Chris Allison
Imehaririwa vibaya na Ted Hildebrandt
Hariri ya mwisho na Katie Ells
Imesimuliwa tena na Ted Hildebrandt